

Marijana Ivanković Škrinjar

Hrvatski školski muzej, Zagreb

UDK 37.014.52(497.5)“1860/1914“
378:2-75(497.5)“1860/1914“
2-75-055.25497.5“1860/1914“

Primljeno: 28. 10. 2014.

Prihvaćeno: 26. 11. 2014.

Izvorni znanstveni članak

VIŠE DJEVOJAČKE ŠKOLE ŽENSKIH CRKVENIH REDOVA U HRVATSKOJ I SLAVONIJI NA PRIJELAZU STOLJEĆA

Prema Zbirci školskih izvješća Hrvatskogaškolskog muzeja

Sažetak

U članku je riječ o djelovanju viših djevojačkih škola ženskih crkvenih redova: sestara Svetoga Križa u Đakovu, sestara uršulinki u Varaždinu i sestara milosrdnica u Zagrebu na prijelazu iz 19. u 20. stoljeće. Analizira se izvorna građa, školska izvješća tih zavoda koja su sastavni dio Zbirke školskih izvješća Hrvatskogaškolskog muzeja. U radu će se usporediti broj učenica u višim djevojačkim školama sestara milosrdnica, uršulinki i sestara Svetoga Križa i njihov uspjeh, zatim socijalno, vjersko i geografsko podrijetlo učenica te na kraju učiteljstvo i nastavni predmeti.

Ključne riječi: *više djevojačke škole, ženski crkveni redovi, školska izvješća, 19/20. stoljeće.*

1. Uvod

Drugu polovinu 19. stoljeća u Europi obilježava pojava liberalnih ideja, čiji je nositelj građanski stalež. Između ostalog, mijenja se i pristup obrazovanju: teži se razvoju svestrano obrazovane osobe, građanina-demokrata (Vidulin-Orbanić, 2007, 57). U Hrvatskoj su u to vrijeme te ideje bile tek u začecima, kao i samo građansko društvo¹,

¹ Udio građanskoga staleža u ukupnom broju stanovništva postupno se povećavao prema prijelazu stoljeća: analizom popisa stanovništva Banske Hrvatske od 1857. do 1910. došlo se do okvirnih podataka koji iznose 8,38% za 1857., za 1869. – 9,2%, 1880. – 7,24% (zbog pripojenja Vojne krajine Banskej Hrvatskoj povećava se udio seoskoga stanovništva), 1890. – 17%, 1900. – 20%, a 1910. godine 21,60% ukupnog stanovništva čini gradsko stanovništvo. Vidi Vranješ-Šoljan, B. (2009).

ovdašnji je liberalizam bio umjeren i sklon kompromisima pred tradicionalnim vrijednostima (Jagić, 2008, 77). Modernizaciju hrvatskoga školstva započinje ban pučanin Ivan Mažuranić prvim školskim zakonom iz 1874., kojim je Crkvi oduzet višestoljetni nadzor nad pučkim školstvom, osim u vjeronauku (Šanjek, 2009, 204). Tim je zakonom sistematizirano pučko školstvo: u pučke škole ubrajaju se opće pučke škole sa četiri razreda, na koje se nastavljaju opetovnice (dvije godine po dva dana u tjednu, dva sata dnevno), trogodišnje građanske i više djevojačke škole (Szabo, 2009, 224).

Suzana Jagić ističe: “Mažuranićeva školska osnova izazvat će također pravu revoluciju u pogledu zakonskih odredba koje su se odnosile na prevladavanje razlika u obrazovanju djece seoskih i gradskih sredina, a još više u pogledu obrazovanja ženske djece kao i položaja učiteljica u tom novom odgojno-obrazovnom sustavu. Pučke četverogodišnje škole postale su tako obvezatne za svu djecu bez obzira na to gdje žive i bez pravljenja razlika zbog vjere i crkve, ali i bez obzira na spol djeteta, dok se žensko učiteljsko osoblje izjednačava s muškim kolegama u svim pravima (izjednačili su se i u plaći)” (Jagić, 2008, 78). Drugi školski zakon iz 1888., donesen za banovanja Khuen-Héderváryja, ublažava stav prema Crkvi, pa podupire suradnju učitelja i kateheta u radu škola (Šanjek, 2009, 205), a tim je zakonom i učvršćen položaj privatnih konfesionalnih škola (Szabo, 2009, 226). Upravo ćemo se razdobljem koje slijedi neposredno nakon školskoga zakona iz 1888. baviti u ovom radu.

Tijekom 19. stoljeća još je uvijek prevladavalo konzervativno mišljenje da ženama nije potrebno obrazovanje, da se ne bi narušila tradicionalna podjela na muški i ženski djelokrug. Godine 1869., prema popisu žena u Hrvatskoj, samo je njih 11% starijih od šest godina bilo pismeno (Ograjšek Gorenjak, 2004, 162). No s buđenjem nacionalne svijesti uviđa se potreba obrazovanja žene u narodnom duhu jer je ona, kao majka, uvelike odgojem utjecala na oblikovanje uvjerenja svojega djeteta. Građanske su djevojke zbog nepostojanja domaćih škola pohađale austrijske i mađarske internate ili su imale privatne učitelje, najčešće stranoga podrijetla (Ograjšek Gorenjak, 2004, 162). Stoga se u drugoj polovini 19. stoljeća počinju i u Hrvatskoj otvarati više djevojačke škole, koje su postale središnja mjesta pripreme djevojaka za ulogu majke i domaćice (“dobre kućanice”), pa su ih podučavale glačanju, kuhanju, vezenju i drugim radnjama potrebnim u kućanstvu (Ograjšek Gorenjak, 2004, 164; Župan, 2001, 437). Upravo se otvaranjem viših djevojačkih škola počelo voditi više brige o obrazovanju žena u Banskoj Hrvatskoj (Župan, 2005, 368). Ženski su crkveni redovi također nastojali otvaranjem svojih škola za djevojčice doprinijeti ne samo opismenjivanju nego i općenito odgoju i obrazovanju žena. Nepismenost pučanstva u Hrvatskoj, unatoč trudu koji su državne službe i druge institucije ulagale da bi reformirale i unaprijedile školstvo, ostala je i dalje veoma visoka, osobito među ženskom populacijom, a 1904. nepismeno je više od 54% ukupnog stanovništva (Szabo, 2009, 226).

Osnovni je cilj prikazati rad i nastojanja ženskih crkvenih redova u obrazovanju žena u vrijeme Austro-Ugarske Monarhije na hrvatskom području. Rad se temelji na izvornoj građi: školskim izvješćima iz *Zbirke školskih izvješća* Hrvatskoga školskog muzeja. Analizira se rad triju viših djevojačkih škola pod upravom ženskih crkvenih redova u Hrvatskoj i Slavoniji. U Đakovu su višu djevojačku školu vodile Milosrdne

sestre Svetoga Križa, u Varaždinu Družba svete Uršule, a u Zagrebu Družba sestara milosrdnica svetoga Vinka Paulskoga.² Osobita će se pozornost posvetiti izvješćima iz posljednjega desetljeća 19. i prvog desetljeća 20. stoljeća: usporedit će se broj učenica i njihov uspjeh, socijalno, vjersko i geografsko podrijetlo učenica te učiteljstvo i nastavni predmeti.

2. Više djevojačke škole ženskih crkvenih redova u Hrvatskoj i Slavoniji u vrijeme Austro-Ugarske Monarhije

Prema *Izvješću o stanju školstva u Hrvatskoj i Slavoniji svršetkom školske godine 1889/90*, više su se djevojačke škole dijelile na građanske, pod državnom upravom, i privatne, koje su držali crkveni redovi. Privatnim su se višim djevojačkim školama smatrale škole u samostanu sestara milosrdnica u Zagrebu i sestara Svetoga Križa u Đakovu te djevojačko gojište u uršulinskom samostanu u Varaždinu, koje je bilo uređeno poput viših djevojačkih škola (*Izvješće*, 1891, 73). Viša djevojačka škola u Požegi bila je državna, iako su djevojke podučavale sestre milosrdnice, stoga je nismo uključili u ovaj rad. Nastavni je jezik u svim školama bio hrvatski.

2.1. Viša djevojačka škola sestara svetoga Križa u Đakovu

Sestre Svetoga Križa u Đakovo su stigle 1868. iz Švicarske na poziv biskupa Josipa Jurja Strossmayera. Red su osnovali kapucin otac Teodozije Florentini i sestra Marija Terezija Scherer (*Opći religijski leksikon*, 2002, 580), a djeluje i danas³. Sestre Svetoga Križa bavile su se odgojem mladeži te dvorbom bolesnika i siromašnih. U početku nisu bile vične hrvatskom jeziku, pa su u zavodu radile i svjetovne učiteljice, no s vremenom se i sve više domaćih djevojaka uključivalo u red, što je omogućilo poduku na hrvatskom jeziku (Cuvaj, 1910; Cuvaj, 1911a).

U Hrvatskom školskom muzeju čuvaju se 23 školska izvješća iz samostana sestara Svetoga Križa u Đakovu koja su tiskana od 1881. do 1912. i čine dio Zbirke školskih izvješća (Batinić, 2007, 49-50). Izvješća su sastavljena od podataka o radu svih djevojačkih škola koje su postojale pri samostanu⁴: sadrže školske vijesti, podatke o učenicama i njihovu uspjehu, o nastavnim učilima i pomagalima, o učiteljstvu, stipendijama, završnim ispitima i obavijesti za sljedeću nastavnu godinu.

2.2. Viša djevojačka škola sestara uršulinki u Varaždinu

Uršulinke su u Varaždin došle 1703. i odmah započele s odgojno-obrazovnim radom, kojim se, među ostalim, bave i danas⁵. Nakon donošenja Mažuranićeva školskoga zakona, u samostanskoj školi uvode se još četiri razreda, koja su se smatrala višom

2 To su službeni nazivi ženskih crkvenih redova pod kojima djeluju i danas. Nadalje ćemo u radu koristiti skraćene, popularne nazive: sestre Svetoga Križa, sestre uršulinke i sestre milosrdnice.

3 Više o samom redu i njegovu poslanju u sadašnjosti na www.sestre-sv-kriza.hr.

4 To su bile sljedeće škole: *Niža pučka djevojačka škola*, *Zabavište*, *Škola za ženski ručni rad*, *Škola za francuski jezik i glasbu* i *Djevojački Konvikt*.

5 Više o djelovanju uršulinki u današnje vrijeme na www.ursulinke.hr.

djevojačkom školom, a neko je vrijeme škola nosila naziv *Niži ženski licej s pravom javnosti*⁶ u samostanu Uršulinika u slobodnom i kraljevskom gradu Varaždinu (Težak, 2003, 42). Pravo javnosti viša djevojačka škola dobila je 16. ožujka 1893. godine. Za potrebe nastave više djevojačke škole nadograđeno je šest novih prostorija, čemu su doprinijeli sam car Franjo Josip I., zagrebački nadbiskup Mihalović i grofica Lujza Erdödy (Težak, 2003, 42). O uspješnom radu toga zavoda svjedoči i kolajna carice Elizabete koju je 1902. dobila nadstojnica samostana majka Antonija Volčić za zasluge u odgoju i nastavi (Cuvaj, 1911c, 155).

Izvjješća o radu više djevojačke škole tijekom pojedine školske godine tiskana su u skupnom izvješću svih školskih ustanova koje su vodile varaždinske uršulinke⁷. U *Zbirci školskih izvješća* Hrvatskoga školskog muzeja ukupno je sačuvano 55 godišta školskih izvješća vezanih uz pedagoško djelovanje sestara uršuliniki⁸, u rasponu od 1840. do 1943. (Batinić, 2007, 158-161), a jedan od vrednijih izložaka u stalnom postavu Muzeja jest zidna početnica *Schlabekuvanya tabela* s početka 19. stoljeća koju su časne sestre iz varaždinskoga samostana darovale Muzeju prigodom njegova osnutka (Hrvatski školski muzej, 2001, 38). Sadržaj tih školskih izvješća podudara se s onim iz đakovačkih samostanskih škola.

2.3. Viša djevojačka škola sestara milosrdnica u Zagrebu

Družba sestara milosrdnica svetoga Vinka Paulskoga stigla je u Zagreb 1845. na poziv biskupa Haulika, a od tada se gotovo neprekidno bavi i odgojno-obrazovnim radom kao jednom od svojih odabranih djelatnosti⁹. Ta je viša djevojačka škola bila prva te vrste u Hrvatskoj. Već je šk. god. 1862./63. otvoren dvogodišnji tečaj ručnoga rada, no pravim početkom više djevojačke škole smatra se 1865., kada je Dvorska kancelarija potvrdila otvaranje petoga razreda. Donošenjem školskoga zakona iz 1874. otvaraju se i sedmi i osmi razred. Školu su pohađale djevojke iz Zagreba, ali i brojne djevojke iz provincije, koje su mogle stanovati u samostanskom konviktu (Vračić i Kovačić, 1996a, 137). Na prvom završnom ispitu na kraju osmoga razreda 1876. bio je i sam ban Ivan Mažuranić, a ispitima su znali prisustvovati i drugi tadašnji uglednici, poput bana Ladislava Pejačevića i gradskoga načelnika Matije Mrazovića (Vračić i Kovačić, 1996a, 139). Od 1877. viša je djevojačka škola bila u novoj školskoj zgradi u Gundulićevoj ulici.

U *Zbirci školskih izvješća* sačuvano je 66 izvješća iz samostanskih škola zagrebačkih sestara milosrdnica, od toga je 16 duplikata. Osim o *Višoj djevojačkoj školi*, izvješća sadrže podatke o *Preparandiji*, *Vježbaonici*, *Gornjem gojištu* i *Ženskoj pučkoj školi na vili kod svetog Duha*, *Samostanskom sjemeništu* i *Školi za ručni rad*. I ta izvješća prate zakonom predviđenu strukturu, pa donose školske vijesti, podatke o učenicama,

6 Od 1895. do 1899. škola se zvala Niži licej, a od 1899. ponovno se vraća naziv Viša djevojačka škola.

7 Osim same *Više djevojačke škole* (*Nižeg liceja*) postojale su još i *Niža pučka škola*, *Kombinovana škola*, *Zabavište* (*čuvalište za dječicu*), *Unutarnja učiona – Konvikt i Opetovnica*.

8 Vrijedi istaknuti zalaganje učenika i profesora varaždinske I. gimnazije koji su 2003. digitalizirali izvješća škola sestara uršuliniki.

9 Družba djeluje i danas, a o njezinoj aktivnosti u suvremenom društvu više na www.milosrdnice.hr.

vjeroučiteljima i učiteljicama, o sastavu knjižnice i nastavnim pomagalima te o stipendijama, potporama i nagradama.

3. Analiza i usporedba školskih izvješća viših djevojačkih škola ženskih crkvenih redova u Đakovu, Varaždinu i Zagrebu od 1891. do 1914. godine

Da bismo dobili okvirnu sliku rada viših djevojačkih škola ženskih crkvenih redova u Hrvatskoj i Slavoniji na prijelazu iz 19. u 20. stoljeće, analizirali smo i usporedili izvješća iz triju školskih godina, 1890./91., 1900./01. i 1911./12.¹⁰, da dobijemo presjek dvaju prijelaznih desetljeća.

3.1. Podaci o školama, učenicama i njihovu uspjehu

U izvješćima možemo pronaći niz podataka o životu pojedine škole. Školska je godina počinjala ili 1. listopada (1890./91.) ili 1. rujna (1900./01., 1911./12., 1913./14.), uvijek na isti način: svečanom svetom misom i zazivom Duha Svetoga (*Veni sanctae*). Kraj školske godine obilježavao se krajem lipnja ili srpnja, također svečanom misom i zahvalom Bogu (*Te deum*), podjelom svjedodžba, izvješća i nagrada za najbolje učenice. Svake se godine učenice cijepilo (npr. protiv boginja), a zabilježeno je i kakvo je bilo zdravstveno stanje djevojaka tijekom školske godine: je li vladala kakva zarazna bolest ili gripa.

Škole su obilježavale imendane i rođendane cara Franje Josipa I., carice Elizabete, svojih zaštitnika (sv. Uršule, sv. Vinka), bana (Khuen-Héderváryja), sudjelovale u lokalnim procesijama, a ponajviše se slavio blagdan zaštitnika školske djece i mladeži, svetog Alojzija Gonzage. Godine 1891. proslavljena je 300-godišnjica smrti toga sveca velikim procesijama u sve tri škole. Obilježavalo se i imendane biskupa, pokrovitelja škola. Tako su u Đakovu 1901. učenice priredile igrokaz za biskupa Strossmayera – religioznu dramu “Fabijola”. Osim izvođenja igrokaza, đakovačke su učenice priređivale izložbe ručnih radova koje su izrađivale na satovima ženskoga ručnog rada, kao i ručnih radova časnih sestara.

Da bi provjerili odgojno-obrazovni rad časnih sestara, njihove su škole redovito posjećivali školski nadzornici, predstavnici Kraljevske zemaljske vlade, točnije Odjela za bogoštovlje i nastavu. Prema izvješćima, uvijek su se pohvalno izražavali o radu tih zavoda. Na kraju školske godine učenice su polagale završne ispite pred predstavnicima Duhovnoga stola i općinske vlasti te pred školskim nadzornicima. One najbolje bile bi nagrađene kakvom poučnom knjigom ili lijepom sličicom, a koji put i novčanom nagradom. Također, dio učenica primao je stipendije iz zaklada biskupa ili plemićkih obitelji (npr. Maksimilijana Vrhovca, Jurja Haulika, grofice Lujze Erdödy, grofice Pejačević i drugih). Velik je broj učenica u svim školama polučio izvrstan uspjeh: prvi red s odlikom, a tek su rijetke dobile drugi ili treći red, što nam govori da su se iznimno trudile postići što bolje rezultate (tablica 1).

¹⁰ Za varaždinsku školu uzeto je izvješće iz šk. god. 1913./14. jer iz 1911./12. nema sačuvanog primjerka u Zbirci školskih izvješća.

Prema tablici 1 možemo usporediti broj učenica u trima školama časnih sestara: najviše učenica imala je viša djevojačka škola u Zagrebu (šk. god. 1890./91. bilo ih je 202, 1900./01. 329, a 1911./12. 311), zatim viša djevojačka škola u Varaždinu (1890./91. 59, 1900./01. 44, a 1913./14. 85 učenica) te viša djevojačka škola u Đakovu, koja je u prosjeku imala najmanji broj učenica među promatranim školama (1890./91. 35, 1900./01. 52 te 1911./12. 70 učenica).

Tablica 1. Podaci o broju učenica koje su završile razred i njihovu uspjehu

Grad	Šk. god.	Broj učenica koje su završile razred					Uspjeh									
		V.	VI.	VII.	VIII.	Ukupno	Prvi red s odlikom					Ostalo (prvi red, drugi red, treći red) ¹¹				
							V.	VI.	VII.	VIII.	Ukupno	V.	VI.	VII.	VIII.	Ukupno
Đakovo	1890./91.	14	13	6	2	35	6	9	5	2	22	8	4	1	0	13
	1900./01.	14	13	12	13	52	11	10	12	7	40	3	3	0	6	12
	1911./12.	18	22	13	17	70	12	16	7	17	52	6	6	6	0	18
Varaždin	1890./91.	24	13	17	5	59	11	8	11	5	35	13	5	6	0	24
	1900./01.	13	12	11	8	44	11	9	5	8	33	2	3	6	0	11
	1913./14.	23	14	31	17	85	16	6	21	12	55	7	8	10	5	30
Zagreb	1890./91.	66	52	48	36	202	25	21	16	14	76	41	31	32	22	126
	1900./01.	90	77	92	70	329	44	37	53	45	179	46	40	39	25	150
	1911./12.	91	92	66	62	311	38	51	31	29	149	53	41	35	33	162

¹¹ Te su ocjene stavljene zajedno u jednu rubriku jer je u izvješćima moguće razlučiti jedino učenice ocijenjene prvim redom s odlikom.

3.2. Socijalno, vjersko i geografsko podrijetlo učenica

Tablica 2. Socijalni status učenica (broj učenica prema očevu zanimanju)

Očeva zanimanje	Viša djevojačka škola sestara svetoga Križa			Viša djevojačka škola sestara uršulinki			Viša djevojačka škola sestara milosrdnica		
	šk. god. 1890./91.	šk. god. 1900./01.	šk. god. 1911./12.	šk. god. 1890./91.	šk. god. 1900./01.	šk. god. 1913./14.	šk. god. 1890./91.	šk. god. 1900./01.	šk. god. 1911./12.
Veleposjednici veletrgovci, bankari i vlastela	0	3	4	Nema podataka	7	8	Nema podataka	Nema podataka	31
Činovnici, vojni i mornarički časnici	10	17	27		13	26			111
Odvjetnici, liječnici, učitelji, profesori, umjetnici	2	8	7		11	7			48
Obrtnici, trgovci, kramari	10	15	24		29	27			99
Seljaci, radnici, nadničari	1	0	5		0	5			37
Ostalo	8	4	3		6	13			17
Bez oca	4	8	8		8	14			70

U većini školskih izvješća moguće je pratiti statističke podatke koje je zabilježila pojedina škola. Tako se može saznati kojim su se zanimanjima bavili roditelji učenica, točnije njihovi očevi. Pa čak i kada učenice nisu imale oca, nije se upisivalo majčino zanimanje, nego im se bilježilo da nemaju oca. Zanimljivo je uočiti da su učenice viših djevojačkih škola pretežno dolazile iz srednjega građanskog sloja (kćeri činovnika, trgovaca, obrtnika): u Đakovu je šk. god. 1890./91. takvih bilo 57%, a šk. god. 1911./12. 65%. Najmanji udio činile su kćeri seljaka, radnika i nadničara – šk. god. 1890./91. jedna (Đakovo) ili ni jedna (Varaždin)¹², šk. god. 1911./12. i 1913./14. broj je porastao na 6,4% u Đakovu, odnosno 9% u Zagrebu, a za varaždinsku školu nemamo podataka. Može se zaključiti da su privatne konfesionalne više djevojačke škole, kao i državne, primarno bile namijenjene djevojkama iz srednjega građanskog sloja, kojima je bio i prilagođen nastavni program (Župan, 2008, 140).

¹² Za zagrebačku školu ne možemo odrediti broj učenica jer izvješća iz 1891. i 1901. ne sadrže te podatke.

Za siromašne se učenice skrbrilo tako da im je država ili općina (grad) osigurala besplatne udžbenike, dobivale su besplatan ručak u samostanu, pred zimu bi ih zimskom odjećom i obućom opskrbili razni dobrotvori – privatne osobe, ali i udruge poput “Gospojinskog društva” iz Đakova, “Društva za prehranu uboge mladeži” iz Varaždina te “Dobrotvora” iz Zagreba.

Što se tiče vjerskoga sastava, u višim djevojačkim školama ženskih crkvenih redova Rimokatoličke crkve, kao privatnim školama, ipak učenice nisu bile samo rimokatolkinje. Najveći postotak učenica bio je rimokatoličke vjere (najviše 98% u zagrebačkoj školi šk. god. 1911./12.), no vrijedi istaknuti 25% učenica iz židovske zajednice u Đakovu šk. god. 1890./91. i 1911./12. Škole časnih sestara pohađale su u manjem broju i učenice grkokatoličke, pravoslavne i protestantske vjere.

Tablica 3. Vjerski status učenica

Vjera	Viša djevojačka škola sestara Svetoga Križa			Viša djevojačka škola sestara uršulinki			Viša djevojačka škola sestara milosrdnica		
	šk. god. 1890./91.	šk. god. 1900./01.	šk. god. 1911./12.	šk. god. 1890./91.	šk. god. 1900./01.	šk. god. 1913./14.	šk. god. 1890./91.	šk. god. 1900./01.	šk. god. 1911./12.
Rimokatolička	25	49	50	57	43	86	196	325	328
Grkokatolička	0	0	0	1	2	0	0	0	9
Pravoslavna	1	0	2	4	1	0	10	3	0
Židovska	9	3	18	0	0	0	1	1	6
Protestantska	0	0	0	2	0	0	1	0	0

Najčešće su polaznice viših djevojačkih škola dolazile iz grada u kojem se škola nalazila, no bilo ih je iz svih krajeva Hrvatske, pa i Austro-Ugarske Monarhije. Tako su se u Đakovu obrazovale djevojke ponajviše iz slavonskih mjesta i gradova, a manji ih je dio dolazio iz Hrvatske, Bosne, Ugarske i Češke. U varaždinskom zavodu djevojke su najvećim dijelom dolazile iz obližnjih mjesta u Hrvatskoj, a bilo ih je i iz Austrije, slovenskih zemalja i Ugarske. U izvješćima zagrebačkih škola uglavnom nije zabilježeno geografsko podrijetlo učenica.

3.3. Učiteljstvo i nastavni predmeti

U školama su ravnateljice najčešće bile nadstojnice samostana, jedino su u Varaždinu ravnateljski zbor činili povjerenik za zavod, majka glavarica i majka predstojnica. Učiteljski zbor činile su uglavnom časne sestre, koje su predavale sve predmete osim rimokatoličkoga vjeronauka, koji je predavao svećenik, a vjeronauk za učenice drugih vjera predstavnici tih zajednica. U školama je radio i manji broj svjetovnih učitelja: tako su primjerice učitelj Slavoljub Eichler (Varaždin) i učiteljica Elvira Coronelli (Zagreb) predavali estetičnu gimnastiku i ples, odnosno samo ples.

Obavezni predmeti koje su djevojke slušale tijekom četverogodišnjega obrazovanja u višoj djevojačkoj školi sestara uršulinki u Varaždinu bili su sljedeći: vjeronauk, narodno pjevanje, hrvatski jezik, njemački jezik, povijest, zemljopis, crkveno pjevanje, ručni rad, francuski jezik, fizika i mineralogija, higijena, prirodopis, risanje, matematika, gimnastika i krasopis. Najveću je satnicu imao predmet ručni rad: u petim i šestim razredima četiri sata tjedno, a u sedmim i osmim šest sati, pa ga se može smatrati i najvažnijim predmetom više djevojačke škole (Župan, 2013, 114). Od izbornih predmeta ponuđeni su bili estetična gimnastika i ples, glazba (sviranje instrumenata: citare, gusala, glasovira), vezenje i umjetne radnje te strani jezici (npr. francuski i engleski). U đakovačkoj školi nije bilo predmeta higijene, a slušalo se još geometriju i kućanstvo, kao i u zagrebačkoj višoj djevojačkoj školi. Ta je škola nudila još i izborni predmet talijanski jezik.

Važno je naglasiti da su to bile više djevojačke škole s licejskom osnovom, zapravo gimnazijskom, što znači da se dobar dio predmeta poklapao s onima u licejima. Program viših djevojačkih škola poklapao se tako sa prve četiri godine liceja, u kojem je obrazovanje inače trajalo osam godina. Stoga se i varaždinska škola krajem 19. stoljeća nazivala *Nižim ženskim licejem*. U Hrvatskoj je prvi ženski licej otvoren u Zagrebu 1892. godine (Ograjšek Gorenjak, 2006, 157). Bila je to zapravo srednja škola za djevojke s gimnazijskim programom, ali nije nazvana gimnazijom da se ne izazovu negativne reakcije u društvu, koje još nije bilo spremno za prihvaćanje ravnopravnosti žena u obrazovanju. U liceju se još učio i latinski jezik, svjetska književnost i pedagogija, ali na višim godinama.

Zaključno ćemo istaknuti da su u višim djevojačkim školama nastavu pohađale učenice iz gotovo svih slojeva stanovništva – od najviših (kćeri veleposjednika, veletrgovaca i vlastele) do onih najnižih (kćeri radnika, seljaka i najamnika), no većinom su dolazile iz srednjega građanskog staleža. Iako je riječ o školama koje vode ženski redovi Rimokatoličke crkve, u njima se nisu školovale isključivo rimokatolkinje, nego su bile otvorene i za pripadnice drugih vjera. Ti su zavodi primali najviše učenica iz Hrvatske i Slavonije, no dio učenica dolazio je iz drugih dijelova Austro-Ugarske Monarhije (Ugarske, Austrije, Bosne, Češke i slovenskih zemalja).

Više su djevojačke škole radile prema programu s licejskom (gimnazijskom) osnovom, osposobljavajući djevojke ne samo u kućanskim poslovima i ručnom radu nego i u nizu stranih jezika, glazbi i drugim predmetima koji su činili opću naobrazbu. U vremenu kada je obrazovanje žena bilo još u povojima (osobito srednje i visoko obrazovanje), te su više djevojačke škole ženskih crkvenih redova u Hrvatskoj i Slavoniji napravile vrijedan pomak u odgoju i obrazovanju ženske populacije.

IZVORI

1. Cuvaj, A. (1910). *Građa za povijest školstva kraljevinâ Hrvatske i Slavonije : od najstarijih vremena do danas*, sv. 5. Zagreb: Kr. hrv.-slav.-dalm. zem. vlada, Odjel za bogoštovlje i nastavu.
2. Cuvaj, A. (1911a). *Građa za povijest školstva kraljevinâ Hrvatske i Slavonije : od najstarijih vremena do danas*, sv. 6. Zagreb: Kr. hrv.-slav.-dalm. zem. vlada, Odjel za bogoštovlje i nastavu.
3. Cuvaj, A. (1911b). *Građa za povijest školstva kraljevinâ Hrvatske i Slavonije : od najstarijih vremena do danas*, sv. 7. Zagreb: Kr. hrv.-slav.-dalm. zem. vlada, Odjel za bogoštovlje i nastavu.
4. Cuvaj, A. (1911c). *Građa za povijest školstva kraljevinâ Hrvatske i Slavonije : od najstarijih vremena do danas*, sv. 10. Zagreb: Kr. hrv.-slav.-dalm. zem. vlada, Odjel za bogoštovlje i nastavu.
5. *Izješće o stanju školstva u Hrvatskoj i Slavoniji svršetkom školske godine 1877/78* (1879). Zagreb: izdala Kr. hrvat.-slavon.-dalmat. zemaljska vlada (Odjel za bogoštovlje i nastavu).
6. *Izješće o stanju školstva u Hrvatskoj i Slavoniji svršetkom školske godine 1884/85* (1886). Zagreb: nakladom Kr. hrv.-slav.-dalm. zem. vlade (Odjel za bogoštovlje i nastavu).
7. *Izješće o stanju školstva u Hrvatskoj i Slavoniji svršetkom školske godine 1889/90* (1891). Zagreb: nakladom Kr. hrv.-slav.-dalm. zem. vlade.
8. *Izještaj o djevojačkih učionah u samostanu milosrdnica Svetog križa koncem školske godine 1890./91.* (1891). Djakovo: Tiskom biskupijske tiskare.
9. *Izješće Djevojačkih škola u samostanu sestara "Svetoga križa" koncem školske godine 1900.-1901.* (1901). Djakovo: Tiskom Maksa Brucka.
10. *Izješće niže pučke škole i samostanske više škole "Sestara svetoga križa" koncem školske godine 1911.-1912.* (1912). Djakovo: Tiskom biskupijske tiskare.
11. *Izješće Kralj. velike gimnazije u Varaždinu koncem školske godine 1890/91.* (1891). Varaždin: Tiskarski zavod Platzera sina.
12. *Izješće o višoj i nižoj pučkoj djevojačkoj školi Ursulinskoga samostana u Varaždinu za školsku godinu 1900.-901.* (1901). Varaždin: Knjigotiskarski zavod S. Platzera.
13. *Izješće o višoj i nižoj Pučkoj djevojačkoj školi Uršulinskoga samostana u Varaždinu za školsku godinu 1913.-14.* (1914). Varaždin: Knjigotiskara J. B. Stiflera.
14. *Izješće o Djevojačkih učionah u samostanu milosrdnica koncem školske godine 1890/91.* (1891). Zagreb: Tisak Scholza i Kralja (A. Scholz).
15. *Izješće Djevojačkih škola u samostanu ss. milosrdnica u Zagrebu koncem školske godine 1900/1.* (1901). Zagreb: Tisak J. Kurzmana.
16. *Izješće Djevojačkih škola u samostanu ss. milosrdnica u Zagrebu koncem školske godine 1911./12.* (1912). Zagreb: Tiskara Julio Kurzmann.

LITERATURA

1. Batinić, Š. (2007). *Zbirka školskih izvješća Hrvatskoga školskog muzeja*. Zagreb: Hrvatski školski muzej.
2. Batinić, Š. i Gačina Škalamera, S. (2009). *Učiteljice i učitelji u Hrvatskoj 1849. – 2009*. Zagreb: Hrvatski školski muzej.
3. *Hrvatski školski muzej 1901. – 2001. : stalni postav* (2001). Zagreb: Hrvatski školski muzej.

4. Jagić, S. (2008). "Jer kad žene budu žene prave..." Uloga i položaj žena u obrazovnoj politici Banske Hrvatske na prijelazu u XX. stoljeće. *Povijest u nastavi*, VI (11 /1/), str. 77-100.
5. Ograjšek Gorenjak, I. (2004). "On uči, ona pogađa, on se sjeća, ona prorokuje" – pitanje obrazovanja žena u sjevernoj Hrvatskoj krajem 19. stoljeća. U: Feldman, A., prir. *Žene u Hrvatskoj: Ženska i kulturna povijest*. Zagreb: Institut "Vlado Gotovac" – Ženska infoteka, str. 157-180.
6. Ograjšek Gorenjak, I. (2006). Otvaranje ženskog liceja u Zagrebu. *Povijest u nastavi*, 4 (8 /2/), str. 147-176.
7. *Opći religijski leksikon* (2002). Zagreb: Leksikografski zavod Miroslava Krleže.
8. *Statistički podaci o stanju pučkoga učiteljstva u kraljevinama Hrvatskoj i Slavoniji koncem školske godine 1899/1900*. (1901). Zagreb: Tisak Ign. Granitza.
9. Szabo, A. (2009). Razvoj osnovnoga i srednjega školstva od kraja XVIII. do početka XX. stoljeća. U: Ježić, M., gl. ur. *Hrvatska i Europa : kultura, znanost i umjetnost. Sv. 4: Moderna hrvatska kultura od preporoda do moderne : (XIX. stoljeće)*. Zagreb: Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti – Školska knjiga, str. 210-228.
10. Šanjek, F. (2009). Prinos Crkve u izgradnji moderne Hrvatske u XIX. stoljeću. U: Ježić, M., gl. ur. *Hrvatska i Europa : kultura, znanost i umjetnost. Sv. 4: Moderna hrvatska kultura od preporoda do moderne : (XIX. stoljeće)*. Zagreb: Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti – Školska knjiga, str. 195-208.
11. Težak, S. (2003). Škole pri uršulinskom samostanu u Varaždinu 1703. – 1946. U: *Varaždinske uršulinke 300 godina od dolaska u Varaždin*. Varaždin: Gradski muzej.
12. Vidulin-Orbanić, S. (2007). "Društvo koje uči": povijesno-društveni aspekti obrazovanja. *Metodički obzori*, 2 (1), str. 57-71.
13. Vračić, B. i Kovačić, A. (1996a). *Sestre milosrdnice sv. Vinka Paulskoga*, svezak prvi: Kuća matica. Zagreb: Družba sestara milosrdnica sv. Vinka Paulskoga u Zagrebu.
14. Vračić, B. i Kovačić, A. (1996b). *Sestre milosrdnice sv. Vinka Paulskoga*, svezak drugi: Družbine filijale. Zagreb: Družba sestara milosrdnica sv. Vinka Paulskoga u Zagrebu.
15. Vranješ-Šoljan, B. (2009). *Stanovništvo Banske Hrvatske*. Zagreb: Educa.
16. www.sestre-sv-kriza.hr [20. listopada 2014.]
17. www.milosrdnice.hr [20. listopada 2014.]
18. www.ursulinke.hr [20. listopada 2014.]
19. Župan, D. (2001). "Uzor djevojke": obrazovanje žena u Banskoj Hrvatskoj tijekom druge polovine 19. st. *Časopis za suvremenu povijest*, 33 (2), str. 435-452.
20. Župan, D. (2005). Viša djevojačka škola u Osijeku. *Scrinia Slavonica*, 5, str. 366-383.
21. Župan, D. (2008). Više djevojačke škole u Požezi, Đakovu i Osijeku (1876. – 1900.). *Anali za povijest odgoja*, 7, str. 123-142.
22. Župan, D. (2013). *Mentalni korzet. Spolna politika obrazovanja žena u Banskoj Hrvatskoj (1868 – 1918)*. Osijek – Slavonski Brod: Učiteljski fakultet – Hrvatski institut za povijest, Podružnica Slavonski Brod.

Marijana Ivanković Škrinjar, Zagreb

**SENIOR GIRL SCHOOLS OF FEMALE CHURCH ORDERS
IN CROATIA AND SLAVONIA AT THE TURN OF THE CENTURY**

According to the Collection of School Reports of the Croatian School Museum

Summary

The article discusses the activities of senior girl schools of female church orders: The Sisters of St. Cross in Đakovo, the Ursulines of Varaždin and the Sisters of Mercy in Zagreb at the turn of the 19th and 20th centuries. The analysis includes original materials and school reports provided by such institutes, which are an integral part of the Collection of School Reports of the Croatian School Museum. The paper will compare the numbers of students in the senior girl schools of the Sister of Mercy, the Ursulines and the Sisters of St. Cross and their success, the social, religious and geographic origin of the students, and finally the teachers and courses.

Key words: senior girl schools, female church orders, school reports,
19th/20th centuries, Croatia